

yorlarsa, bunlar da ona göre bir sosyal grup sayılırlar. Böyle bir anlayış, sosyal grup kavramının sosyal münasebetlerin belli şekil ve tarzlarını karakterize ettiği ve sosyolojinin temel kavramlarından biri olduğu düşünüldüğünde, üzücüdür. Şimdi biz sosyal grup kavramını sosyolojideki özü itibarıyla ele almak istiyoruz.

SOSYAL KATEGORİ

Bir veya daha çok müşterek özellikleri bulunan şahıslar beraberce bir kategori meydana getirirler. Ancak bu özellikler sosyal mevki (statü) ve sosyal münasebetler için bir önem arz ediyorsa sosyal kategori söz konusudur. Bir sosyal kategori meydana getiren şahısların karşılıklı, temas, haberleşme ve sosyal ilişkilere ihtiyaçları olmadığı gibi, yerel yakınlıkları da gerekli değildir. Almanya'da ziraati kendilerine ek bir çalışma alanı seçen şahıslar bir sosyal kategori meydana getirirler, fakat onlar asla bir sosyal grup değildirler. O halde sosyal kategoriler yalnızca düşüncede vardır ve bir terkipden ibarettirler. Onları yazıya geçirmek veya tabloda ortaya koymak mümkündür, ancak gerçekte bunların fotoğrafları çekilmiş değildir. Çünkü bir sosyal kategorideki tek tek ferdlerin ve temsilcilerinin fotoğrafları çekilebilir.

SOSYAL YIĞIN (KÜME)

Biz, günlük dilden ayrı olarak, sosyolojik açıdan, tesadüfen biraraya gelmiş, yanyana birlikte bulunan, beraberce yürüyen insanları mutlak sosyal grup değil diye adlandırıyoruz. Belirli sosyolojik özelliklerden yoksun olan insan yığınlarını bunlar ancak yalnız fiziki anlamda birbirlerine bağlı oldukları ve karşılıklı bir haberleşmeleri olmadığı için sosyal yığın diye adlandırmaktayız. Sosyal yığına ait mükemmel bir tanım yapabilmek için şunları gözönünde bulundurmak gerekir :

a — Yığın oluşturan şahıslar nisbeten belirsiz olduklarından birbirlerine yabancıdır.

b — Sosyal yığın teşkilâtli olmadığı için onda bir sıralama (hiyerarşi) ve işlev mevcut değildir.

c — Bir sosyal yığında, fizikî yakınlık büyük dahi olsa, yalnızca sınırlı bir sosyal temas mevcuttur.

d — Yiğın oluşturan kişilerin davranışı fiilen var olsa bile daha sonra küme dışı davranışlara karşı yetersiz uyarımlar gösterirler. (Kitle hareketleri müsteşna)

e — Sosyal yiğın ekseriya yerleşik bir özelliğe sahiptir. Bu nedenle de sosyal değeri yerleşme sınırları ile çevrilidir.

f — Sosyal yiğın ekseriya geçicilik özelliği taşır. O derecede bir değişme içindedir ki ona girip çıkma bir an meselesidir.

Bir trenin aynı kompartımanında seyahat edenler, plajdaki bir kalabalık, bir konseri dinleyenler sosyal yiğına ait tipik örneklerdir. Burada şahıslar bir sosyal küme içerisinde kendiliğinden ve düşünmeden davranışta bulunmaya yönelirler. Nevarki bu davranışlar kolektif olmasına rağmen sosyal davranışların özelliklerinden ufak bir bölümünü gösterirler. Bu da ilk andaki yapı ve yardımlaşmada vardır.

Taşrada yaşayanlarla büyük kentlerde yaşayanlar arasındaki başlıca farklardan biri — Bu fark her toplumda mevcut olup Şark da buna dahildir. — büyük kentte yaşayanlar çok defa sosyal yiğın içine farkında olmadan girerler ve zamanlarının büyük bir bölümünü sosyal yiğın içerisinde geçirirler. Buna karşılık taşrada her iki temel şartın yani kemmiyet ve belirsizliğin var olmamasıdır. Halk normal çevresi dışında birkere toplanır — mesela bir pazar sebebiyle veya dini bir ziyaret sebebiyle — ve geri kalan zamanlarında insanlar tamamiyle memleketinde olurlar, ekseriya da sosyal grup tarafından çevrilidirler.

SOSYAL GRUP

Sosyal grup araştırmacıların şuuru dışında mevcuttur. Bu nedenle de o sosyal kategori olarak ifade edilemez. Sosyal grup mensupları arasındaki karakter ilişkileri göz önüne alındığında yalın bir yiğın da değildir. Sosyal grup mensupları arasında karşılıklı münasebetler ve muntazam bağlar mevcuttur. Bu nedenle FICHTER grubu kısaca şöyle tanımlar: «Grup, birbirleri arasında karşılıklı münasebetler bulunan insanlardır.»

Grup kelimesinin sosyolojik anlamı açık olup şu özellikleri ihtiva etmektedir :

a — Sosyal grup bir sosyal birim olarak ister mensupları için, isterse mensupları dışındakiler için olsun, bu özelliği ile o tanınabilir yani hüviyeti tesbit edilebilir olması gerekir.

b — Sosyal grup bir sosyal yapıya sahiptir. Bu nedenle de her grup üyesinin belirli pozisyonları olup diğer pozisyonlarda da onlara dayandırılır. Bu tür bir sosyal mevki sıralaması en küçük informel gruplarda mevcuttur.

c — Grup içinde fendi roller vardır. Grup hayatının devamı için rollerin ifası şarttır. Aksi takdirde, üyeler rollerini ifadan vazgeçerlerse grup hayatı sona erer.

d — Bir sosyal gruba üyeler karşılıklı münasebetler içinde katılırlar. Temasa geçme, haberleşme ve daha başka şekillerdeki münasebetler, mesela birlikte iş tutma, grup hayatı için tipik örneklerdir. Karşılıklı münasebetler akrabalık tarzında veya yaygın bir şekilde olabilirler. Veyahutta bir delikanlı grubu gibi benzer özelliklerden ileri gelebilirler. Yine bunlar müşterek menfaatlerinin bir ifadesi olarak ortaya çıkabildikleri gibi, bir partide politik bir mevki edinme veya din kardeşliği gibi sebeplerden doğabilirler.

e — Her sosyal grup birtakım roller gerçekleştirmek veya bir tesir icra etmek gibi davranış normlarına sahiptir veya davranış normları geliştirir. Bu nedenle her grup içinde belli bazı davranışlar yapılması beklenir.

f — Grup üyeleri herhalde müşterek menfaat ve değerlere sahiptirler. Birçok olaylarda bunlar tam olarak tesbit edilemezler. Ancak olaylardan oluşan bu vakıalar grubu insanları değerler ayrılığına da götürür.

g — Faaliyetler baştan başa bütün bir grubu kapsamaşa bile herhangi bir sosyal amaca veya amaçlardan birine yönelmiş olması gerekir.

h — Bir sosyal grup herhalde bir devamlılık arzeder. İlişkilerin devamlılığı, yalnız geçici ve basit bir şekilde toplanmayı karakterize eden sosyal kümeye nazaran sosyal grubun temel farklarından biridir. Zorunlu olarak meydana gelen sosyal yığın varlığını sürdürmesi sosyal gruba nazaran daha sathidir.

FICHTER'in sosyal gruba ait geniş tanımı şöyledir: «Sosyal grup bir kimliği ve yapısı olan, sürekli, sosyal kişilerin bir toplamı olup,

sosyal normlara uygun, ilgi ve değerleri dayanışma içinde müşterek amaçlara yönelik peşpeşe düzenli olarak sosyal rollerin oynanmasıdır.»

Sosyal grubun farklı şekillerde açıklamaları vardır. Amerikan sosyoloğu COOLEY (1864-1929) sosyal grubu asli (primäre) ve tali (sekundäre) gruplar diye ayırmakta, başka bir Amerikan sosyoloğu olan MERTON (doğ. 1910) ise küçük sosyal birimlerden oluşan «rup» ve büyük organizasyonlardan oluşan «kollektif» grup diye ayırmaktadır

Başka yazarlar ise sosyal gruba formel (şekilli) ve informel (şekilsiz) özellikler atfetmektedirler. Leopold von VIESE (1876-1969) nin a — kütle b — grup c — korporasyon tarzındaki üçlü ayırımı, SOMBARTS'ın (1863-1941) a — ideal b — final (bir amaca dayalı) c — intertional (niyete bağlı ve gönüllü olarak katılan) birlikler şeklindeki ayırımı da daha az tanınan ve tutunan ayırımlardır. Yeni sosyoloji ise sosyal grup kavramını belirli sayıda kişilerle sınırlandırmak temayülündedir. Buna benzer olarak HOMANS (doğ. 1910) küçük grup araştırmalarına ait önemli görüşler getirmektedir. Birçok sosyolog da onunla aynı görüşleri paylaşmaktadır. FICHTER de bunlardan biridir. İngilizce, Fransızca ve Almanca olarak yayınlanan «Grundgruppe der Soziologie» adlı ders kitabında tali grubu ticaret şirketlerine benzetmektedir. O'na göre tali gruplara ait özellikler sosyal grubu tam olarak kuramadıklarından tali gruplar, genellikle asli gruplarla sosyal yığın arasında yer alırlar.

Asli gruplar, ferdî, direkt ve sıkı temaslar sonucunda ortaya çıkmışlardır. Bu nedenle ferdin davranışı ister arzusu ile isterse arzusu dışında olsun diğer grup üyelerinin beklentileri tarafından tayin edilirler. Ferdin ilk önce ve en önemli olarak bu grup içerisinde sosyalleşme sürecine girmesinden dolayı bu gruba asli grup denmektedir. Mesela, aile ve oyun grubu gibi. Mümkün olan üyelere ait ilişkiler sistemi toptan harekete geçirilmiş olmasa bile çoğunlukla ve mutad veçhile sosyal faaliyet şebekesi asli grubu bir ağ gibi sarmıştır. Tali gruplar bunun aksinedir. Tali gruplarda ferd genellikle iradi bir iş olarak sosyalleşmenin ilk safhasına girerler. Meselâ, okul sınıfı, kulüp gibi. Bu tür ilişkiler ve gruplar özel beraberlik, rasyonel organizasyon, kurallaşmış ilişkiler, ve diğer şekillerden ortaya çıkmamışlardır. Kaide olarak ferd, muhtelif asli gruplar, şebekeler ve kümeler içinde yer alır. «Asli gruplarda ferd, grubun diğer üyelerine daha yakın, ikinci derecedeki gruplarda ferd diğer üyeler-

le organize halde, sosyal hükede de tesadüfen ve geçici olarak diğer grup üyeleri ile birlikte bulunurlar.» (FICHTER) Diğer taraftan, kompleks toplum asli topluma dayanmadan var olamadığı gibi, basit kırsal alan toplumlarında da tali gruplar meydana gelebilir.

ŞEKİLLİ VE ŞEKİLSİZ GRUPLAR

Asli ve tali grup ayırımları yanında, sosyal grubu analiz eden yaygın ve güvenilir ayırımlardan biri de şekilli (formel) ve şekilsiz (informel) şeklindeki ayırımlardır. Bu tarz bir ayırımda da grup içindeki sosyal davranışlar esas olarak alınır. Grup üyeleri ilk çizgide alhâk, örf-adet, anenelere (die implizite Normen = zımni normlar) göre kendilerine yön çiziyorlarsa informel grup adını alır. Formel gruplarda ilişkileri düzenleyen kanunlar, tüzükler, yönetmelikler ve sözleşmelerdir. Bütün bunlar ise (die explizite Normen, = açık ve yazılı normlar) dir. Taşrada yaşayan herkes zımni normların açık normlara nazaran daha fazla ehemmiyetli olduğunu bilir. Bundan da taşrada oluşan grupların genellikle informel karakter taşıdıkları çıkarılır. Ancak informel gruplar üzerinde önemi derecesinde ve gereğince araştırmalar yapılmamıştır. Yapılmış olanlar da kendi içlerinde yanlış anlam değerlendirmelerine sahiptirler. Hele atıf grupları söz konusu ise bu durum daha da hayret vericidir. Fiili çalışma kuralları informel gruplar içinde düzenlenmiş olduğu için işletme sosyolojisini ilgilendirirler. Toplu iş sorunları ve işletme politikası informel grupta emsalleri arasında daha sıkça ilgi çekmektedirler. Yenilik ve yayılma prosesleri arasında informel grupların önemli ilmi bir mahiyet arzeder. Onlar gerçek informel gruplardır. Çünkü kanaatler onların içinde oluşur, zihniyetler onların içinde katılaştır, düşünceler onların içinde kuvvetlenir, bilgiler onların içinde değişir.

Formel gruplar ne kadar çok olursa olsun toplum da o derece farklılık arzeder. Ancak sosyal farklılık, elbette yüksek bir organizasyon için yeter şart değildir. Bazen halkı organize etmek için politik arzular önplâna geçer. Özellikle bu durum otoriter devletlerde belirgin haldedir. Diğer yandan halkın ihtiyaçları formel grupların teşekkülünü zorunlu kılabilir.

GRUP VE TOPLUM

Sosyolojinin önemli meselelerinden biri de ferd ve toplum arasındaki ilişkileri belirlemek ve açıklamaktır. Ferd ve küçük gruplar

arasındaki ilişkiler basitte olsa genel hatlarıyla mikrososyolojik araştırmalarla ortaya konmuş durumdadır. Makro seviyede araştırmalar ise henüz önemini korumaktadır.

Amerikan sosyoloğu BERTRAND meseleyi «Sosyal Organizasyon» adlı eserinde çok açık ve kendine has inandırıcı bir tahlille ortaya koymaktadır. O sosyolojik grup anlayışından hareketle norm, rol ve durumu bir sosyal sistem içerisinde analiz etmekte, bir sosyal grup içindeki değerleri ve kompleks örgütleri cemiyet ve cemaat tarzında ayırmaktadır. Ona göre sosyal organizasyonun birim özellikleri şöyledir :

— Sosyal grup, herbiri genel bir amacın gerçekleştirilmesine yönelen ve belli bir zaman süresi içinde tekrarlanan etkileşimle karakterize olan, karşılıklı rollerin bulunduğu, grup içinde mevcut diğer her durumla ilişkisi olan iki veya daha fazla mevki-durumdan meydana gelir.

— Karmaşık bir organizasyon, dönüşlü (reflexive), karşılıklı rol ilişkileri boyunca birbirine yakın gruplarla ilişkili olan ve belli bir amaca yönelmiş özel işlevleri bulunan iki veya daha fazla element gruptan oluşan bir çeşit sosyal sistemdir.

— Cemaat (Community), sistemin yapısının bütününe kesen symbiotik rol ilişkilerinin formasyonu boyunca insanların, grupların ve organizasyonların kendi ihtiyaçlarını tatmin etmek için oluşturdukları yeterli sayıda kurumlaşmış sosyal yapıyı ihtiva eden bir sosyal sistemdir. Bu, kendi kendini devam ettirebilen en küçük sosyal yapı birimidir.

— Toplum (Society), bağımsız bir sosyal yapı birimi olarak kendisini idame ettirebilmek için gerekli en az şartları icra eden yeter büyüklükteki bir sosyal sistem ve organizasyondur.

YAKIN DOĞU'DA GRUP ARAŞTIRMALARI

Sosyal grup üzerinde ne kadar durulursa durulsun ilgili literatürdeki sathi tetkikler Yakın doğu'da öteden beri sosyolojik muhtevalı araştırmaların yetersiz olduğunu göstermektedir. Şark toplumları üzerine çok şeyler yazılmıştır. Ancak eldeki sosyolojik muhtevalı araştırmalar bir kaç köy araştırması ve bazı iskan birliklerine ait olup karmaşık örgütler seviyesinde henüz hüküm verebilecek sosyal

gruplara ait bilgilere pek az rastlamaktayız. Von BEELEY'in «The Village Coffee-House» (1958) adlı çalışması istisna edilirse, STIRLING (1965) veya FRANZ (1959) ın kıymetli köy monografileri dahi sosyal gruplar açısından birçok soruları açık bırakmıştır. Bunun sebebi kişinin kendi grubunu diğer gruplardan üstün tutması ve aynı zamanda diğer gruplara karşı düşmanca tutumlar takınmasından dolayı, grubu için sorulan sorulara gerçek cevaplar vermemesidir. Batı toplumlarının alışık olduğu kulüp-kooperatif grupları gibi vasat cemiyetleşme dahi doğu toplumlarında nadiren görülmektedir. Tabii olarak azda olsa formel ve informel grup ve organizasyonlara da rastlanmakta ise de doğu toplumlarının daha çok informel olarak gruplaştıkları görülmektedir. STIRLING eğer «Bu köyler açık şekilsiz ve bozuk yapılarında çok beni hayrette bırakmazlardı» diye yazsa idi bu sonucu tasdik etmiş olurdu. Zira şark köylerinde halk sadece belirli grupların üyesi değil, aynı zamanda iktidar ve otorite bakımından da kesin bir hiyerarşi içindedirler.

Diğer yandan yabancı toplum ve kültürel küçük grup araştırmaları önemli birtakım zorluklarla karşı karşıyadır. Bu toplumlarda sosyal gruplar kendilerini araştırmacının tetkikinden uzak tutarlar. Çünkü :

- Kendisine onun kognisyonları açısından bakılamamaktadır.
- Araştırmacı grup içine girememektedir.
- Önemli değişimler belirli bir gruba göre olmaktadır.

— Sosyometrik test, projektif test, üyelerin değerlendirilmesi, mülakat gibi bilinen araştırma teknikleri yetersiz kalmakta veya arzulananı verememektedir.

— Araştırmacı ile grup arasında birlikte çalışma mümkün olamamaktadır.

Ancak engeller sadece metodolojik zorluklar değildir. Bu arada sosyal grup araştırmaları da ihmâl edilmektedir. Bize göre şarkiyat araştırmaları daha ziyade bu yöne teksif edilmelidir. Çünkü bu alanda doldurulması gerekli büyük eksiklikler mevcuttur. Aynı zamanda ferd ve toplumlar arasında gecekondular yer almaktadır. Bu nedenle buralardaki insanlarla irtibat sağlanmalı, sosyalizasyon ve akültürasyon ve diğer önemli süreçler için hipotezler teşkil edilmelidir.

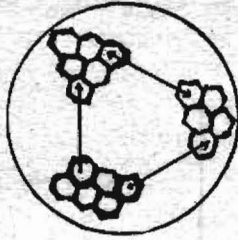
△ Norm

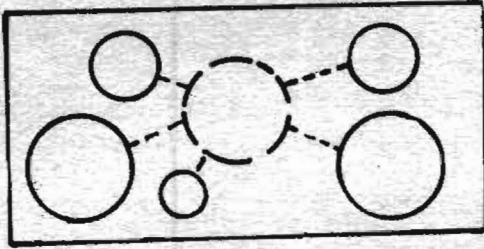
Rol

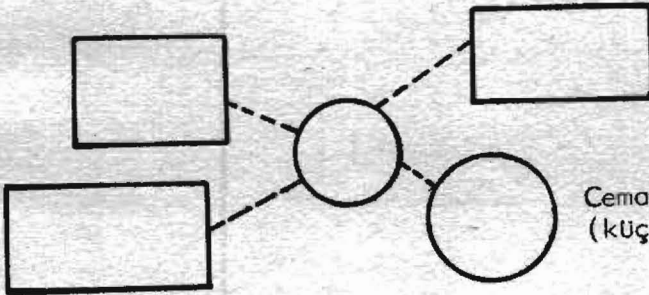
Statü - durum

Grup

Teşkilât
(Örgüt)

Cemaat
(küçük gruplar)

Ele alınan konu eğer bir sosyal sistem ise, sistem analizi, makro seviyede bir analiz olmalıdır. Burada sosyal yapıların unsurları tek tek dikkate alınmasına karşılık, bu unsurlar sistemin bütününden ayrı olarak düşünülmemiştir.

Kaynak : Alvin L. Bertrand, Social Organization, Philadelphia, 1972, 1974, s. 189.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- BEELEY, Brian W., «The Village Coffee-house and Changing Social Structure in Rural Turkey», Paper at Middle East Studies Association (New York) Annual Meeting, 15 the of November 1968.
- BALLEBAUM, Alfred, «Soziologische Grundbegriffe» Stuttgart: W. Kohlhammer 1972.
- BERTRAND, Alvin L., Social Organization, A. General Systems and Role Theory Perspective. F. A. Davis Company, Philadelphia 1972²
- COOLEY, Charles orton, Social Organization. New York 1969
- FICHTER — Joseph H., «Grundbegriffe der Soziologie» Springer Verlag, Wien - New York 1970³.
- FRANZ, Erhard, «Das Dorf İcadiye» Berlin 1969.
- HOMANS, George Caspar, «Theorie der Sozialen Gruppe» Westdeutscher Verlag Köln und Opladen 1960.
- MERTON, Robert King, Social Theory and Social Structure, Glencoe 1957².
- MILLS, Theodore M., «Soziologie der Gruppe,» Juventa Verlag München 1971³
- SOMBART, Werner, «Grundformen des menschlichen Zusammenlebens, in : Alfred Vierkandt (Hrsg.), Handwörterbuch der Soziologie, Ferdinand Enke Verlag Stuttgart 1931, s. 221-239
- STIRLING - Paul, Turkish Village, John Wiley sons, Inc., New York 1965
- VIESE, Leopold von, System der Allgemeinen Soziologie, Duncker Humblot München und Leipzig 1933².